Initially, 27 test pits were excavated during an evaluation in order to determine the incidence of the cultural layer and the degree of its survival. 19th–20th-century finds were found during the evaluation in Bažnyčios and S. Daukanto Streets. Excavations (a total of 66 m^2) were conducted in a 22 m long segment at Kęstučio St. 1, in a 19 m long segment at Kęstučio St. 9, and in a 25 m long segment at Utenio Sq. 12. A cultural layer up to 1.25 m thick with 18th–20th-century finds: potsherds, glass shards, stove tile fragments, and small isolated metal artefacts, was found at these locations.

VALKININKAI

Darius Kontrimas

Žvalgomieji tyrinėjimai Valkininkuose

Valkininkai rašytiniuose šaltiniuose aptinkami nuo XIV a. XVI a. I pusėje Valkininkuose būta 30 gatvių, kurių kiekviena skirta kuriai nors amatų rūšiai. XVI a. vykdant valakų reformą amatininkai buvo iškeldinti iš miestelio į paskirtas jiems žemes. XVI a. pirmame ketvirtyje Valkininkai minimi kaip niekuo nuo kitų nesiskiriantis miestelis, o jau 1556 m. minimas Valkininkų valsčius, Valkininkai įtraukti į 1529–1567 m. Lietuvos miestų sąrašus. XVI a. II pusėje, pradėjus veikti ginklų liejyklai-kalyklai, Valkininkams prasidėjo klestėjimo laikotarpis. 1581 m. miestui suteiktos Magdeburgo teisės. Šiaurės karo metu Valkininkai buvo sudeginti, nusiaubti. Sunaikinta patrankų liejykla-kalykla, nusiaubtas karališkas dvaras. Po šio karo Valkininkuose ir arti esančiose apylinkėse buvo išlikę tik 135 sodybos, 25 visiškai tušti sklypai, 34 žydų šeimos ir keli amatininkai. Tik po 1723–1724 m. Valkininkai šiek tiek atgijo. Lenkų okupacijos metais 1932–1936 m. laikotarpiu akmenimis buvo išgrįstos Valkininkų miestelio gatvės, namai suremontuoti ir įvesti gatvių pavadinimai. Buvo išgrįsta apie 1 km ilgio Vilniaus gatvė iki Gelužos tilto Pakleštarės kaime (Arlauskas R., *Valkininkų kraštas istorijos verpetuose*, 2005, Vilnius, p. 39, 96).

Pirmą kartą archeologiniai tyrimai Valkininkuose vykdyti 1991 m. Tuomet KPC (vadovas Saulius Berulis) juose atliko nedidelės apimties žvalgomuosius tyrimus, kurių metu buvo nustatytos Valkininkų senamiesčio kultūrinio sluoksnio ribos. 2005 m. LII tyrinėjo Vilniaus gatvėje (vadovas Saulius Sarcevičius). Tyrimų metu buvo ištirta 10 šurfų, iš viso 12 m^2. Juose aptiktas iki 1,3 m storio kultūrinis sluoksnis su XVII–XX a. radiniais. Šurfuose 8–9, 20–25 cm gylyje atidengtas XX a. naudotas grindinys. 2006 m. LII tyrinėjo Dzūkų ir Vilniaus gatvėse (vadovė Justina Ramanauskienė), aptiko iki 1,2 m storio XIX–XX a. kultūrinį sluoksnį. 2010 m. Vilniaus g. 50, sklypo PR dalyje Ingrida Vosyliūtė ištyrė 3 šurfus, iš viso 3,85 m^2 plotą, aptiko 0,9–1,7 m storio XVIII a. pabaigos – XX a. II pusės kultūrinį sluoksnį.

2011 m. rugsėjo 14–30 dienomis buvo atlikti žvalgomieji tyrinėjimai rekonstruojamose P. Buckaus, Krantinės, Liepto ir Vilniaus gatvėse, kurios patenka į Valkininkų miestelio istorinę dalį (UK 17118) ir Valkininkų senamiesčio kultūrinį sluoksnį (UK 21483). Tyrinėjimų metu šurfai kasti kas 25–50 m vienas nuo kito (1 pav.).

Vilniaus gatvės atkarpoje tarp tilto per Gelužos upę ir parduotuvės (namo 68) šurfai

tirti gatvės PV krašte, projektuoto dviračių tako vietoje, šalia išlikusio XX a. grindinio. Šioje gatvės atkarpoje ištirta 16 šurfų (1–16) nuo 1 m² iki 4,05 m² (šurfas 1) ploto. Tirtuose šurfuose aptiktas nuo 40 cm iki 1,35 m storio neintensyvus ir maišytas kultūrinis sluoksnis su pavieniais XVII–XIX a. radiniais. Visuose šurfuose pasiektas įžemis – gelsvas geležingas smėlis arba rusvas priemolis. XX a. grindinio fragmentų aptikta šurfuose 11, 12, 14 ir 15. Grindinio akmenys atidengti 25–40 cm gylyje. Šurfe 10 45–50 cm gylyje atidengtas maišytas pilkos žemės sluoksnis su daugybe XVII–XVIII a. datuojamos keramikos šukių, koklių fragmentais. Šis sluoksnis tęsėsi iki pat įžemio. Šurfe 11 40–45 cm gylyje taip pat buvo rastas toks pilkos žemės sluoksnis su keramikos šukėmis (2 pav.). 80 cm gylyje pasiektas 4–6 cm storio juodos degėsingos žemės sluoksnis su gyvulių kaulais ir smulkiomis apdegusiomis keramikos šukėmis. Šis sluoksnis galėjo susiformuoti po gaisro Šiaurės karo metu XVIII a. pradžioje iki 1720 m. Jo metu sudegė didesnė dalis Valkininkų miestelio.

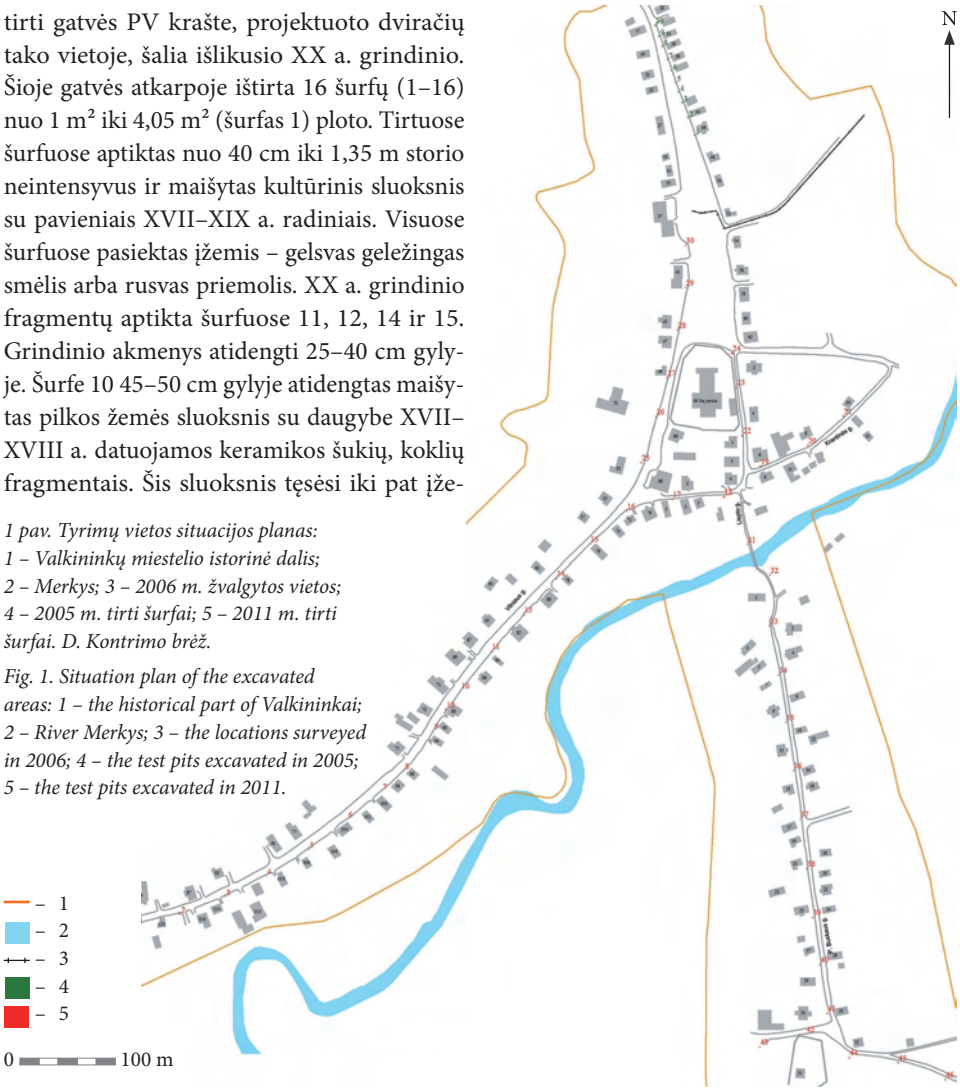

1 pav. Tyrimų vietos situacijos planas: 1 – Valkininkų miestelio istorinė dalis; 2 – Merkys; 3 – 2006 m. žvalgytos vietos; 4 – 2005 m. tirti šurfai; 5 – 2011 m. tirti šurfai. D. Kontrimo brėž.

Fig. 1. Situation plan of the excavated areas: 1 – the historical part of Valkininkai; 2 – River Merkys; 3 – the locations surveyed in 2006; 4 – the test pits excavated in 2005; 5 – the test pits excavated in 2011.

Likusioje Vilniaus gatvės atkarpoje tarp parduotuvės ir namo 37, gatvės V krašte ištirti 6 1 m² ploto šurfai (25–30), kuriuose įžemis – gelsvas smėlis pasiektas 0,9–1,25 m gylyje. Kultūrinis sluoksnis iki įžemio maišytas. Jame

2 pav. Radiniai iš šurfų 11 ir 35. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 2. The finds from test pits 11 and 35.

aptikta tik pavienių XVII–XIX a. datuojamų radinių (daugiausiai šurfe 30). Šurfuose 27–29 20–35 cm gylyje atkasti XX a. I pusės grindinio fragmentai.

Krantinės gatvėje tirti 3 šurfai. Šurfe 19 įžemis – gelsvas smėlis pasiektas 0,35–1,1 m gylyje. 35 cm gylyje buvo atidengtas juodos durpingos žemės sluoksnis, po juo 50 cm gylyje pasiektas pilkos žemės sluoksnis, ties kuriuo prasidėjo intensyvesnis maišytas kultūrinis sluoksnis su XVIII–XIX a. radiniais (žiestų puodų šukėmis, koklių fragmentais, gyvulių kaulais). 80 cm gylyje buvo rastas juodos degėsingos žemės sluoksnis, kuris greičiausiai susiformavo gaisro metu ir gali būti datuojamas XVIII a. pradžia. Kadangi šis sluoksnis storėjo prie šurfo R sienelės, šurfas buvo praplėstas 1 m R kryptimi (iki 1x1,5 m dydžio). Praplėtus šurfą pastebėta, kad sluoksnis plonėdamas R kryptimi kyla iki 50 cm gylio (3 pav.). Po šiuo sluoksniu virš įžemio buvusiame ploname 4–6 cm storio pilkos žemės sluoksnyje aptikta ir ankstyvesnių radinių, datuojamų XVI–XVII a. (žiestų neglazūruotų puodų šukių su stambiomis grūsto akmens priemaišomis (4, 5 pav.)). Šurfe 19 atidengti archeologiškai vertingi sluoksniai, nors ir plonėja, gali toliau tęstis R kryptimi. Šurfe 20 archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis nesusiformavęs, o šurfe 21 iki 1,85 m gylyje buvusio įžemio atidengti tik gamtiniai Merkio potvynių metu susidarę sluoksniai.

3 pav. Šurfas 19. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 3. Test pit 19.

4 pav. Radiniai iš šurfo 19. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 4. The finds from test pit 19.

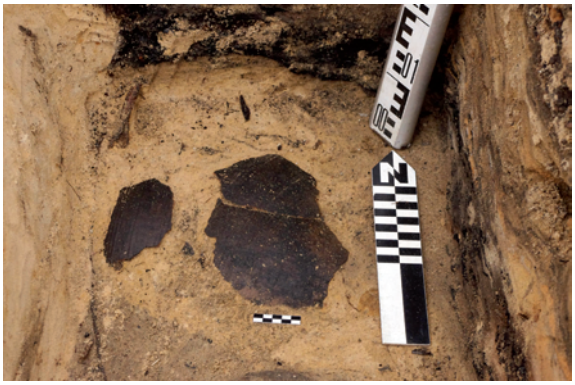

5 pav. Žiesto puodo dalis in situ šurfe 19. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 5. Part of a hand thrown pot in situ in test pit 19.

Liepto gatvėje ištirti 4 šurfai (22–24 ir 31). 2,25 m² dydžio šurfai 22–24 tirti gatvės V krašte. Šurfuose 22 ir 23 įžemis – gelsvas smėlis pasiektas 0,42–1,3 m gylyje. Archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis šiuose šurfuose neišlikęs, šurfe 22 gruntas permaišytas tiesiant ankstesnes komunikacijas. Šurfas 24 tirtas prie bažnyčios tvoros ŠR krašto. Jame 25–30 cm gylyje buvo atidengtas toks pat XX a. I pusės grindinys kaip ir visoje Vilniaus gatvėje. Jis buvo išardytas tolesniam šurfo tyrimui. Šurfo R krašte 45–55 cm gylyje rastos 2 apnykusios lentos, todėl šurfas buvo praplėstas 1 m į R (iki 1,5x2,5 m dydžio). Šios lentos tęsiasi ir toliau, po Liepto gatve. Jų paskirtis nėra aiški, nes funkciškai jos nesisieja. Gali būti, kad jos buvo paklotos prieš dedant grindinį. Po grindiniu ir lentomis buvo atidengtas XVII–XVIII a. maišytas kultūrinis sluoksnis.

Kairiajame ir dešiniajame Merkio krante, prie tiltelio buvo ištirti du 1 m² ploto šurfai (31 ir 32). Įžemis čia nebuvo pasiektas dėl 1–1,4 m gylyje pradėjusio skverbtis gruntinio vandens. Kultūrinis sluoksnis šiuose šurfuose nesusiformavęs – atidengti tik Merkio potvynių metu susiformavę gamtiniai suplauti sluoksniai.

P. Buckaus gatvėje buvo ištirta 14 1 m² ploto šurfų (33–46). Šurfuose 33 ir 34 įžemis – gelsvas geležingas smėlis pasiektas 40–55 cm gylyje. Archeologiškai vertingas sluoksnis šurfuose nesusiformavęs arba neišlikęs, aptiktos tik kelios pavienės XVII–XVIII a. datuojamos žiestų puodų šukės. Šurfe 35 įžemis – gelsvas smėlis pasiektas 63–68 cm gylyje. 40–45 cm gylyje šurfe atidengtas pilkos žemės sluoksnis su pavieniais XVII–XIX a. radiniais (2 pav.). Iki 50 cm gylio kultūrinis sluoksnis maišytas ir neintensyvus. 55–57 cm gylyje pasiektas 4–8 cm storio juodos degėsingos žemės sluoksnis su XVII–XVIII a. datuojamais radiniais (žiestų glazūruotų ir neglazūruotų puodų šukėmis, geležiniu peiliu). Šis sluoksnis tęsiasi tiek P, tiek R kryptimis. Šurfuose 38–43 įžemis – gelsvas smėlis pasiektas 0,3–1 m gylyje. Šiuose šurfuose archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis nesusiformavęs arba neišlikęs, aptikta vos keletas pavienių XVII–XIX a. datuojamų radinių. Šurfe 44 įžemis – gelsvas smėlis pasiektas 0,5–1,2 m gylyje. 60 cm gylyje šurfe pasiektas 6–10 cm storio juodos degėsingos žemės sluoksnis su smulkiomis XVIII a. datuojamų žiestų puodų šukėmis, gyvulių kaulais (6 pav.). Šurfuose 45 ir 46 įžemis – gelsvas smėlis pasiektas 30–50 m gylyje, juose archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis nesusiformavęs.

2011 m. žvalgomųjų tyrinėjimų metu Valkininkų miestelyje buvo ištirti 46 šurfai, iš viso 61,52 m². Po tyrimų suinventorinti 543 archeologiniai radiniai, kurie perduoti AKM. Didesnėje Vilniaus gatvės dalyje kultūrinis sluoksnis maišytas. PV miestelio dalyje jis neišlikęs arba suardytas (šurfai 1–9). Kultūrinis sluoksnis intensyvėja kylant į viršų nuo Gelu-

žos upės miestelio centro link, kur yra iki 1,35 m storio. Likusioje Vilniaus gatvės atkarpoje, tarp parduotuvės ir namo 37, kultūrinis sluoksnis suardytas tiesiant telefono liniją (šurfai 25–28). Vilniaus gatvėje esantis grindinys, kurio fragmentai buvo atidengti ir gatvės pakraščiuose po supiltiniais sluoksniais, buvo įrengtas 1932–1936 m. laikotarpiu. Archeologiškai jis nėra vertingas, abejotina ir jo vertė kaip kultūros paveldo vertybės. Intensyviausias XVII–XVIII a. kultūrinis sluoksnis aptiktas Liepto ir Krantinės gatvių sankryžoje, šurfe 19. Tačiau į P ir į R nuo šio šurfo aptinkami jau Merkio suplauti sluoksniai. P. Buckaus gatvėje kultūrinis sluoksnis taip pat neintensyvus ir maišytas, išskyrus atkarpas tarp šurfų 34 ir 36 (šurfe 35 aptiktas intensyvesnis sluoksnis su XVIII a. pradžios gaisro sluoksniu) ir šurfų 45 ir 42 (šurfe 44 taip pat aptiktas intensyvesnis sluoksnis).

The Field Evaluations in Valkininkai

In 2011, 46 test pits (a total of 61.52 m^2) were excavated during an evaluation in P. Buckaus, Krantinės, Liepto, and Vilniaus Streets in the town of Valkininkai (Fig. 1). The cultural layer in Vilniaus Street becomes more intense moving from the River Geluža (up to 1.35 m thick) towards the town centre (Fig. 2). The most intense 17th–18th-century cultural layer was discovered in test pit 19 at the intersection of Liepto and Krantinės Streets (Figs. 3–5). The most intense cultural layer with traces of an early 18th-century fire was discovered in test pit 35 (Fig. 2) and test pit 44 in P. Buckaus Street (Fig. 6). 543 finds, mainly fragments of ceramics and stove tiles, iron artefacts, and animal bones, were discovered during the evaluation (Figs. 2, 4).

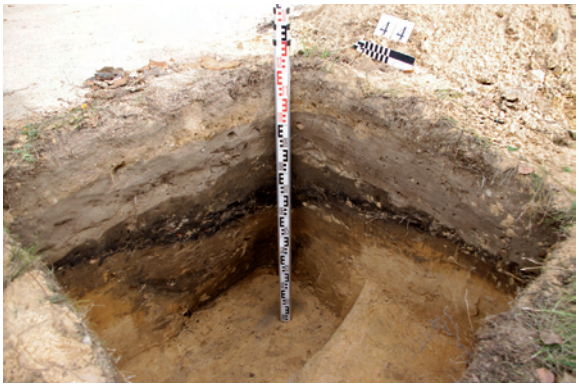

6 pav. Šurfas 44. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 6. Test pit 44.

VARNIAI

Rasa Banytė-Rowell

Vytauto gatvė 2

2011 m. liepos mėnesį Varniuose (UK 2535), seniūnijos sklype Vytauto g. 2 IĮ „Juodasis ežys“ atliko žvalgomuosius tyrinėjimus. Jų užsakovas – AB „Panevėžio statybos tresto“ filialas „Klaipstata“. Žvalgomieji tyrimai vykdyti lietaus nuotekynės tinklų pastato Vytauto g. 2 įrengimo vietose. Deja, atvykus vykdyti tyrimų, paaiškėjo, kad „Klaipstata“ jau buvo iškasusi 80 % trasų, jose įklojusi lietaus nuotekynės įrenginius ir didesnę dalį trasos jau užpylusi. Atsitiktinai pro Varnius važiavę KPD Telšių teritorinio padalinio darbuotojai pamatė prie Vytauto g. 2 vykdomus žemės darbus ir nubaudė statybininkus, taip pat pareikalavo iškviesti archeologą. Nuspręsta šurfus ištirti greta iškastos trasos, siekiant įvertinti statybininkų sunaikintus sluoksnius.